

wergroepen zijn een initiatief van Ir. C. van Geel. De werkgroepen, die met name gedragen worden door leden uit de omgeving van Heerlen, kennen slechts een kort bestaan. In de omgeving van Heerlen gaat het behoud van de Schinveldse Bossen de aandacht opeisen (mededeling C. van Geel).

quête betekent de start voor het oprichten van studiegroepen. Alhoewel enkele van deze groepen inmiddels weer verdwenen zijn, is het aantal studiegroepen de afgelopen jaren toch steeds toegenomen. Het heeft er toe geleid dat een steeds groter aantal leden bij de activiteiten van het Genootschap betrokken is geworden.

bestuur geformeerd.... Deze ontwikkeling werd door de overige leden van de Kring, bij monde van de secretaris (van het Genootschap; AJL) H. Gillissen toegejuicht. Daardoor krijgt de Kring Maastricht de reeds lang gewenste grotere zelfstandigheid'.

Studiegroep

Op pagina 85 van het Maandblad van juni 1975 lezen we: 'Op de bijzondere vergadering van 20 december 1974 (een fout: de vergadering vond plaats op zaterdag 14 december; AJL) waren de aanwezige leden unaniem van oordeel dat een poging gedaan moest worden om de activiteiten van ons Genootschap te vergroten. Ter verkrijging van het hiervoor zo noodzakelijke inzicht in de mogelijkheden van ons ledenbestand, boden de heren Hensels, Meyer en Moonen aan een enquête te houden. In januari werd daar toe aan alle persoonlijke leden een door Meyer en Moonen samengesteld enquêteformulier toegezonden'. Als resultaat hiervan verklaren 119 personen zich bereid mee te doen aan eventueel op te richten werkgroepen. Het positieve resultaat van deze en-

Kring Maastricht

Is er voor de Kring Heerlen een duidelijke oprichtingsdatum aan te wijzen en is ook voor de Kring Venlo het moment van deelnemen in het Genootschap duidelijk bepaald; voor de Kring Maastricht is geen duidelijke oprichtingsdatum aan te geven. Feitelijk vormt zij de voortzetting van de maandelijks Genootschapsvergaderingen die sinds 1920 in Maastricht gehouden werden. Nog heel lang vormde het Dagelijks Bestuur van het Genootschap tevens het bestuur van de Kring Maastricht. Pas in 1981 verandert dit. In het verslag van de maandelijks bijeenkomst te Maastricht op 4 juni 1981 is te lezen: 'Na enkele bijeenkomsten zonder voorzitter te hebben gefunctioneerd hebben binnen de Kring Maastricht enkele leden een

Een vergelijking

Wanneer we de beginperiode van het Genootschap vergelijken met de huidige, dan valt met name de enorm toegenomen activiteit op. Kwam het Genootschap toentertijd twee maal per jaar bij elkaar, tegenwoordig komen tientallen malen per jaar Genootschapsleden bijeen. Waren de plaatsen van bijeenkomen in de beginjaren beperkt tot hooguit twee, nu vinden op een groot aantal plaatsen bijeenkomsten plaats, verspreid over de gehele provincie.

Deze ontwikkeling geeft hoop voor de komende 75 jaar. Het schept verwachtingen bij de buitenwacht en het betekent voor de leden een verplichting zich in te spannen, te bewaren en uit te bouwen wat anderen tot stand brachten.

"Het Genootschap zal waken tegen de uitroeiing van nuttige dieren en zeldzame planten....."

D. Th. de Graaf, Natuurhistorisch Museum Maastricht

A.J. Lever, Saturnushof 57, Maastricht

"Het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg steit zich ten doel de beoefening der Natuurlijke Historie in Limburg te bevorderen. Onder Natuurlijke Historie wordt hier verstaan de kennis niet alleen der Levende Natuur, doch ook de kennis van Geologie en Palaeontologie." Zo luidt artikel twee van de tijdens de eerste algemene ledenvergadering op 29 juni 1911 te Houthem vastgestelde en op 4 november van datzelfde jaar bij Koninklijk Besluit goedgekeurde statuten van het een-

jaar eerder opgerichte Genootschap. Artikel drie van het hoofdstuk Doel en Middelen somt vervolgens de wegen op die de nieuwe vereniging kan bewandelen om het gestelde doel te bereiken. Als achtste van de tien punten wordt de zinsnede genoemd die gebruikt is als titel voor deze jubileumbijdrage: "Het Genootschap zal waken tegen de uitroeiing van nuttige dieren en zeldzame planten." Hoewel toen onbewust (?) hiermee de bescherming van natuur en milieu als

middeel werd gezien om de enige doelstelling -het bevorderen van de beoefening der Natuurlijke Historie- te verwezenlijken, blijkt uit de geschiedenis van de activiteiten van het Genootschap op het gebied van de natuur- en milieubescherming dat "het waken tegen de uitroeiing van nuttige dieren en zeldzame planten" niet (alleen) voortkwam uit opportunistische beweegredenen. Velen hebben dit juist als een van de doelstellingen ervaren.

In de loop van de achter ons liggende

Figuur 1. "In het Ven van Schinveld 1916. Foto: De Gier." Op de achterzijde lezen we: Natuurmonument afgestaan aan 't Natuurh. Genootschap in Limburg door den heer Jean Beckers". Deze foto is vermoedelijk het enige dat bewaard is gebleven van "'n stuk veen tusschen Schinveld en Gangelt".

75 jaar is het Genootschap actief geweest op vele fronten in de strijd voor het behoud van natuurwetenschappelijke en cultuurhistorische waarden. In dit artikel wordt ingegaan op een van de minder bekende wegen die het Genootschap daarbij heeft bewandeld: het door aankoop, schenking of pacht verwerven van in natuurhistorisch opzicht waardevolle maar ernstig bedreigde gebieden.

'n stuk veen tusschen Schinveld en Gangelt

"Alweer 'n natuurmonument bedreigd." Onder deze aanhef schrijft de toenmalige "President" van het Genootschap en redacteur van het Natuurhistorisch Maandblad, rector Jos. Cremers, in juli 1914 het volgende:

"Tot de plaatsen in Limburg, die op botanisch gebied als de meest rijke mogen beschouwd worden, behoren zeer zeker de veengronden tusschen Schinveld en 't naburige Gangelt. Vooral Dr. de Wever heeft er menige zeldzame plant ontdekt. Welnu, er is groot gevaar, dat binnen weinige jaren, de flora aldaar verdwenen zal zijn. De gemeente Schinveld toch, heeft al die gronden verhuurd aan 'n

consortium, 't welk het plan heeft om daar ter plaatse groote ontginningen tot stand te brengen. Reeds dit jaar zou men er, naar verluidt, reeds mee beginnen. Mogen de heeren ontginners zooveel voor 'n Limburgsch Natuurmonument gevoelen, dat ze aan ons Genootschap 'n klein stukske van al die Hectaren afstaan. We zouden dan in de gelegenheid zijn vele zeldzaamheden op dat lapje grond over te planten en zoo kunnen redden voor algeheele uitroeiing." (Natuurhist. Maandbl. 3 (7): 8).

Duidelijk ligt hier het accent op de in het verleden algemeen gebruikelijke bescherming van soorten. Van een integrale bescherming van biotopen is nog geen sprake. Cremers suggereert hier zelfs dat "een klein stukske van al die Hectaren" voldoende is om "vele zeldzaamheden" voor de toekomst veilig te stellen. Tot die zeldzaamheden behoorden waarschijnlijk o.a. de Grote, Plompe, Moeras- en Kleine wolfsklaus, Malaxis, Teer guichelheil, Zaagblad, Rechte knolrus, Breed en Slank wollegras, Zonnedauwsoorten en diverse Blaasjeskruiden.

De oproep van Cremers blijkt niet vergeefs. Nog geen vijf maanden later kan hij in het verslag over 1914 namens het bestuur het volgende mededelen: "De belangrijkste aanwinst, welke de Vereeniging in 't afgelopen

jaar gewerd, achten wij 'n stuk veen, tusschen Schinveld en Gangelt, ons belangloos afgestaan door 't "Consortium Beckers". (...) De heeren ontginners hebben bewezen iets voor natuurmonumenten te voelen. Dank aan hunne vrijgevigheid kan 't Genootschap beschikken over 'n lap gronds, waarop we de bedreigde planten in veiligheid kunnen brengen." (Natuurhist. Maandbl. 3 (12):4).

In zijn verslag over 1915 herhaalt Cremers met enige voldoening deze geslaagde poging om "'n lap gronds, waarop we de bedreigde planten in veiligheid kunnen brengen" voor het Genootschap in bezit te krijgen: "Aan 't slot gekomen van 't Botanisch overzicht kunnen wij niet nalaten in herinnering te brengen, hoe 't Natuurhistorisch Genootschap in Limburg ook stappen gedaan heeft tot behoud van Natuurmonumenten. Die pogingen werden met goeden uitslag bekroond. Immers onder de gemeente Schinveld kwamen we in 't bezit van een uitgestrekt terrein, 't welk ons welwillend werd afgestaan door 't "Consortium Beckers", 't welk daar in de buurt veengronden ontgint." (Natuurhist. Maandbl. 4 (12):4).

Maar tegelijk met deze constatering valt ook het doek over deze "belangrijke aanwinst" uit 1914. Een opmerking van A. de Wever in 1917 waarin hij in de voltooid verleden tijd schrijft over het afstand doen door 't Consortium Beckers van een klein stukje laagveen (Natuurhist. Maandbl. 6 (2):10) is tevens de laatste. Noch in oude Maandbladen, noch in notulen van bestuursvergaderingen komen we "'n stuk veen tusschen Schinveld en Gangelt" weer tegen. Het enige dat bewaard is gebleven is een foto van het gebied (fig. 1). Het "klein stukske van al die Hectaren" is vermoedelijk echter spoedig geruisloos ontgonnen.....

Heuglijk nieuws

Tijdens de maandelijkse vergadering van het Genootschap op tweede Pinksterdag 1915 bracht M. Ver Straeten (fig. 2) uit Weert de grote bedreigingen voor de Noordlimburgse veen-

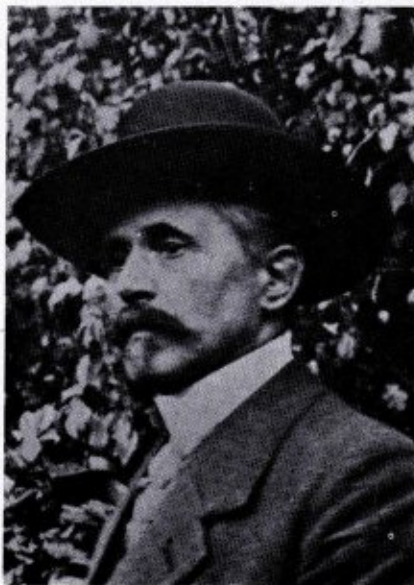
gebieden in het algemeen, en voor de Zomerschroeforchis (*Spiranthes aestivalis*) in het bijzonder, aan de orde. In 1914 werd hier in een korte notitie in het Natuurhistorisch Maandblad (3 (7):8) al de aandacht op gevestigd, vermoedelijk naar aanleiding van de goede contacten tussen Ver Straeten en Rector Cremers.

De Zomerschroeforchis werd door L. van de Sande Lacoste in 1873 voor het eerst in ons land gevonden in de omgeving van Stamproy. Sedertdien is er op de verschillende vindplaatsen door vele gerenomeerde floristen herbariummateriaal verzameld. De omgeving van Weert was met recht tot een waar floristisch paradijs gepromoveerd, nadat er eerder al verscheidene vormen van de zeldzame Biesvaren waren gevonden. "Een mooie plant is de *Spiranthes* niet maar als buitennissigheid is zij toch een heele aanbeveling voor Weert", schrijft P. Th. Coebergh in 1907 (De Lev. Nat. 11:218). En Prof. C.A.J.A. Oudemans schrijft in 1916 aan Ver Straeten: "indien mijne tachtigjarige beenen mij veroorloofden vijf minuten te gaan, wilde ik, voor ik sterf, de plaats nog zien, waar in Nederland die planten groeien." (De Lev. Nat. 20:471).

Verbetering van de afwatering en normalisatie van de Tungelroyse beek en ontginningen overleefde de Zomerschroeforchis in het terrein waar zij voor het eerst werd gevonden, de Vlood of Vloet, echter niet.

In 1916 beschrijft Ver Staeten in De Levende Natuur (20 : 427-430, 471 - 474) echter hoe *Spiranthes* (fig. 3) na vele jaren zoeken (in 1904) weer (door zijn vrouw Aletta Alida Zom) werd gevonden. Het betreft nu drie terreinen "rondom de Swartbroeker Peel, -die helaas, thans alle sedert 1913 en '14 door de gemeente-ontginning zijn vernietigd" (details hierover gaf Ver Straeten al eerder in De Levende Natuur van datzelfde jaar, waar hij op blz. 328-330 onder de titel "Merkwaardige kinderen onzer flora in 't gedrang" de ondergang van de heide- en veengebieden uitvoerig beschrijft). Maar hij vervolgt: "In 1911 is intusschen in de gemeente Ell-Hunsel, ongeveer 10 K.M. zuidoostelijk van Weert de *Spiranthes* nog ontdekt op een aan die

gemeente behorend heideveld, waar de plant bij enkele exemplaren verspreid voorkomt over eene uitgestrektheid van verscheidene hectaren. *Spiranthes aestivalis* bestaat dus nog in Nederland! (....) Maar 't gevaar voor haar verdwijnen, -en dan zou 't misschien voor goed zijn, -blijft even groot. Bedoeld heideveld is nl. in percelen verpacht en reeds hebben verschillende pachters hun perceel geheel of gedeeltelijk ontgonnen. Doortastende maatregelen zijn dus onverwijld noodig (....) om zeldzame planten en een stuk natuurgrond in wezen te

Figuur 2. M. Ver Straeten (1851-1922) slaagde erin om, in afwachting van verdere stappen van het Genootschap, de laatste vindplaats van de Zomerschroeforchis (tijdelijk) veilig te stellen.

houden in eene streek, waar binnen afzienbaren tijd het landschap van aanschijn en van karakter totaal zal zijn veranderd."

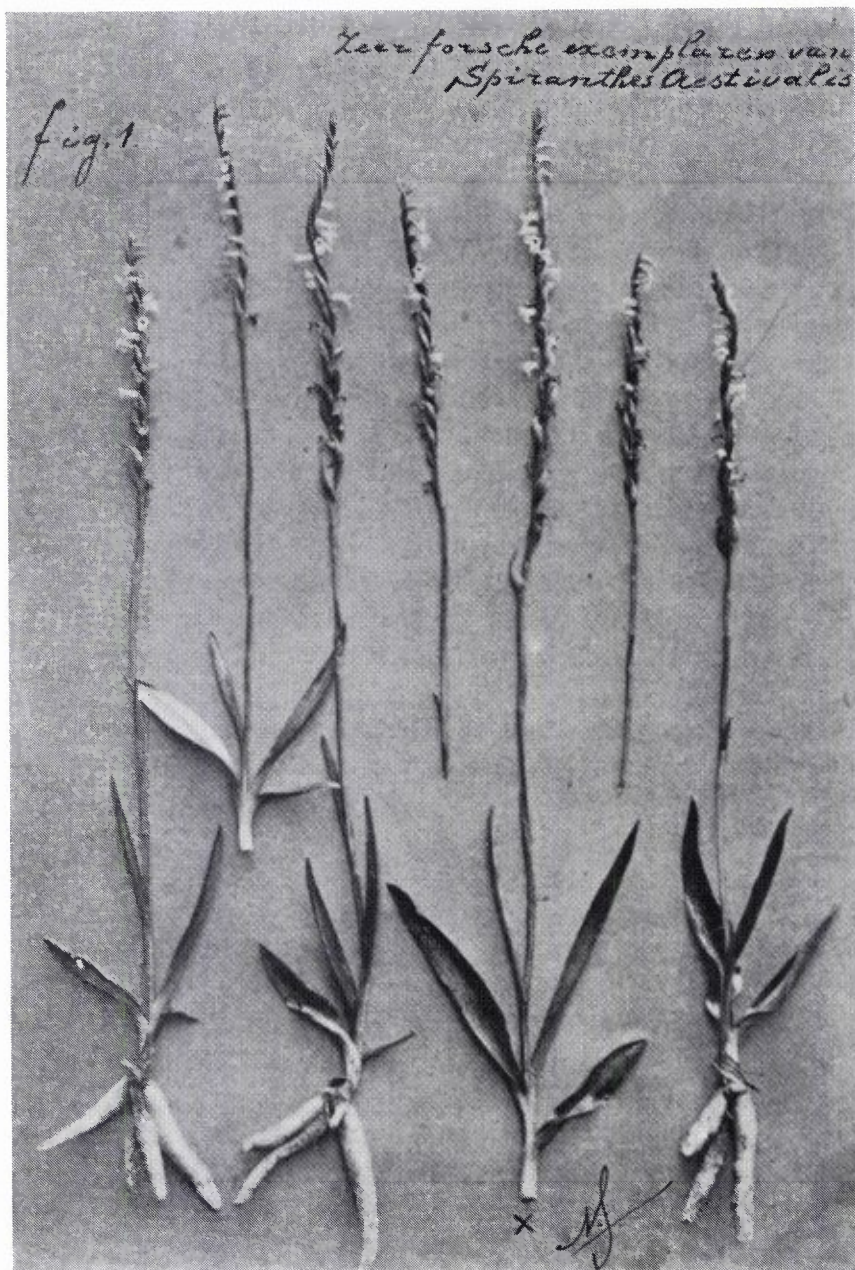
Tijdens de eerder genoemde maandelijks vergadering van het Genootschap op tweede Pinksterdag (24 mei) 1915, dringt Ver Straeten ook al aan op snel handelen. Na een discussie over "'n soort collecte onder de leden" en "'t vormen van een fonds, tot aankoop van natuurmonumenten" kreeg Ver Straeten "opdracht -en hij nam ze welwillend op zich- om intusschen stappen te doen welke bedoelde terreinen in 't bezit zouden doen komen van 't Natuur-Hist. Genootschap." (Natuurhist. Maandbl. 4 (7): 4).

Ver Straeten laat er geen gras over

groeien en slaagt erin de door hem gewenste "doortastende maatregelen" zeer snel te nemen. Nog geen twee maanden later laat hij het bestuur van het Genootschap het volgende -in de rubriek "Heuglijk nieuws" van het maandblad (4 (7):4) gepubliceerde- resultaat weten: "Met de hulp van mijn ambtgenoot Custers en van pastoor Munnecom, te Ell, is 't mij gelukt voor de Natuurhistorische Vereeniging in handen te krijgen, het eenige mij nog (van de 7!) bekende terrein, waar *Spiranthes aestivalis* groeit. 't Perceel behoort toe aan de gemeente en was in stukken verpacht aan verschillende boeren voor 15 jaren. Die pacht van 't bedoelde stuk heb ik voor de Vereeniging overgenomen, ruim 2 H.A. voor f 2,40 per jaar. De pacht duurt nog 7 of 8 jaar. Intusschen kan gezorgd worden, dat de Vereeniging het in eigendom verkrijgt."

Het laatste bericht over deze geschiedenis vinden we in het Maandblad van december van datzelfde jaar. Rector Cremers beschrijft daar "hoe 't Natuurhistorisch Genootschap in Limburg ook stappen gedaan heeft tot behoud van natuurmonumenten. Die pogingen -hij noemt hier ook de schenking" van het veengebied bij Schinveld; zie hiervoor- "werden met goede uitslag bekroond. (....) De heer Ver Straeten heeft zich moeite gegeven om 't Genootschap in 't bezit te stellen van terreinen in de nabijheid van Weert, waarvan 't om de vele zeldzame planten die er groeien, te betreuren zou zijn als ze bebouwd gingen worden. Zoodra 't Genootschap over de noodige gelden beschikt zal 't er toe overgaan, om op de meest doelmatige wijze deze Natuurmonumenten in ongeschonden toestand te doen blijven voortbestaan." (Natuurhist. Maandbl. 4 (12):4).

De inspanningen van Ver Straeten hebben niet mogen baten. Hoewel hij (op eigen kosten) tijdelijk de hand wist te leggen op de laatste twee hectaren grond waarop de Zomerschroeforchis nog voorkwam (G.C.M. Egellie in De Lev. Nat. 75 (1):12-14) zijn deze terreinen veranderd in akkerland, doorsneden met keurig rechtgetrokken, genormaliseerde beken.....

Figuur 3. Zomerschroeforchis. "Foto op ruim 1/2 der ware grootte, van enige forse exemplaren. De schroefvormige stand der bloempjes is goed te zien. Het exemplaar met een x getekend is buitengewoon groot." Uit: De Lev. Nat. 20: 428.

maanden later verschijnt- ontnemt de vermeende gulle gever ons echter de illusie dat het Genootschap het Streeperbosch zou hebben verworven: "Mijn vriend A. de Wever zwaait mij in het Februari-nummer van het Maandblad onverdienden lof toe. Ik heb aan niemand afstand gedaan van een deel van het Streeperbosch, om de eenvoudige reden, dat 't mij niet toebehoort en ik er dus niet over beschikken kan. Dit neemt niet weg, dat ik van ganscher harte hoop -en wat ik daartoe kan bijdragen zal ik niet achterwege laten- dat bedoeld bosje nog langen tijd ongerept moge blijven." Deze wens van Mr. Haex bleek ijdel: ook het Streeperbosch ("In de Streep" is de officiële naam op oude topografische kaarten; fig 4) is verloren gegaan. Op de nieuwe topografische kaarten staat nu Schaesberg...

Figuur 4. De ligging van het Streeperbosch, rechtsboven eengeduid als "In de Streep" (Topographische en Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden, schaal 1:50.000, blad 62, 1864).

Het Streeperbosch

In de oude Maandbladen komen we al spoedig aan een volgend terrein dat aan het Genootschap zou hebben toebehoord. In een bijdrage van A. de Wever onder de titel "Verdwindend Natuurschoon" (Natuurhist. Maandbl. 6 (2):3-10) vraagt de auteur zich af of er dan niets meer te redden valt. Hij geeft zelf ook het antwoord: "We vreezen zeer. De terreinen zijn in 't alge-

meen te klein om door de Vereen. tot beh. van Natuurmonumenten te worden overgenomen. Edelmoedig afstand doen van een klein gedeelte, zooals dat geschied is met 't laagveen door 't consortium Beckers en met 't Streeperbosch door Mr. Haex, zijn maar zelden voorkomende buitenkansen. Gelukkig behoren nog 't Rotspark en de Schaesberg aan hen in wier bezit we ze veilig weten."

In het eerstvolgende Maandblad (6 (3-6):11) -dat door de papierschaarste tijdens de wereldoorlog pas vier

Het Acerasterrein

Blijken de hiervoor genoemde pogingen om een deel van de bedreigde veen-flora tussen Schinveld en Gangelt en de Zomerschroeforchis bij Weert te zijn gestrand, in 1927 en volgende jaren wordt opnieuw geprobeerd een terrein veilig te stellen. Het betreft het zogenaamde Acerasterrein, hoewel op sommige plaatsen sprake is van twee Acerasterreintjes.

In de jaarvergadering op woensdag 29 juni 1927 te Bemelen zet de secretaris, de heer G.H. Waage (figuur 5) uiteen waarom het Genootschap "haar volle sympathie" zou moeten betuigen met een door de "Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland" opgestelde memorie over "Wettelijke maatregelen tot Bescherming der Natuur". Een concept brief dienaangaande aan de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen werd vervolgens goedgekeurd. Waage besluit dit deel van het verslag

Figuur 5. G.H. Waage, secretaris van het Genootschap van 1924 tot 1945 en hoofdredacteur van het *Natuurhistorisch Maandblad* van 1931 tot 1945, speelde o.e. een leidende rol in de pogingen om het *Acerasterrein* te redden.

daarna als volgt:

"Hoe noodig een dergelijke wet is, blijkt wel uit 'tgeen we in den laatsten tijd in Limburg hebben meegemaakt. En wat staat ons nog te wachten? 't Plekje op den Putberg, de Noordelijkste Vindplaats van de Poppenorchis, wordt deze winter met de ondergang bedreigd. Reeds een gedeelte is veranderd in cultuurland. Kunnen we dit mooie stukje, waar we enkele weken geleden op enkele vierkante M. gronds nog een honderdtal van deze zeldzame orchideeën vonden, nog redden?" (Natuurhist. Maandbl. 16 (7):86).

Wat was dit voor bijzondere plaats en welk deel van de Putberg werd hier bedoeld? Nergens in het Maandblad

lezen we meer details over de precieze vindplaats van deze zeldzame orchidee. Ook in andere publicaties wordt omzichtig vermeden de precieze vindplaats te vermelden. "Indien er geen tweede groeiplaats wordt bijgevonden, is het wenselijk de juiste groeiplaats nog niet te publiceeren." schrijft E. Heimans in 1913 in *De Levende Natuur* (17:102), nadat van de Poppenorchis door E. Giljam in 1912 "tusschen Valkenburg en Heerlen een vijftigtal bijeen" gevonden waren. Ook C. Sipkes *et al.* vermijden het noemen van de vindplaats: "Heerlen, 23 mei 20" vermeldt het onderschrift bij de foto's van de Poppenorchis (figuur 6) die een verslag van een botanische tocht door Zuid-Limburg illustreeren (*De Lev. Nat.* 25 (7):158-168). En Grégoire schrijft een veertigtal jaren later over deze vindplaats van de Poppenorchis: "Deze vindplaats werd onder de oudere botanici zoveel mogelijk geheim gehouden." (Natuurhist. Maandbl. 50 (3-4):41-43).

Toch is het mogelijk aan de hand van verspreide notities en manuscripten - m.n. de aantekeningen van De Wever (archief Natuurhistorisch Museum Maastricht)- ons een beeld te vormen van het *Acerasterrein*.

"De rijkste groeiplaats was hier vroeger ongetwijfeld die te Voerendaal tusschen de Daelhoeven en de hoeve Keversberg, op de heuvels zoowel op de hellingen als op de plateaus (Schelsberg, Putberg, Keversberg). Hier kwam 't Krijt bijna aan de oppervlakte, alleen bedekt door een dun laagje diluvium en wat humus - hierin groeiden alleen schrale grassen, *Ononis*, *Prunus spinosa*, Bramen, maar alles in dorre gedrongen ex. Korte grassen, *Polygala comosa*, *Thymus serpyll.*, *Coeloglossum*, *Aceras*, *Ophrys apifera* en *muscifera*, *Anacamptis pyramidalis*, *Orchis militaris* en *coriophora*, *Hermidium*, enz. *Gymnadenia conopsea*. *Aceras* groeide er over ruim 1 hectare in zeer groote hoeveelheid (...)", aldus De Wever.

Ook Sipkes *et al.* noemen in 1921 het Hondskruid, de Bijenorchis (19 ex.), de Vliegenorchis ("vrij veel") en *Hermidium* ("ongeveer een 50 stuks") voor de groeiplaats van de Poppenorchis. Het moet een waar botanisch

Figuur 6. "*Aceras anthropophora*, Ubachsberg, Mei 1920" was het onderschrift bij deze foto die de maker, C. Sipkes, naar De Wever zond. Op de achterzijde schreef Sipkes: "Is U bekend of er reeds eerder een foto van gemaakt is? In Hegl staat er geen, ik geloof dat ik de eerste ben."

paradijs geweest zijn, zeker waard om voor het behoud ervan te strijden.

In de maandelijkse vergadering van 2 november 1927 wordt de strijd daadwerkelijk aangebonden. De heer Van Rummelen deelt daar het volgende mee: "Nu weer dreigen 2 prachtplekjes verloren te gaan, n.l. de bekende *Acerasterreintjes* bij Ubachsberg. Nu is 't toch zeer jammer, dat er een Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten bestaat in Nederland, die zich, naar sprekers meening, bitter weinig gelegen laat liggen aan Z.-Limburg. Waarom zitten wij hier in den verwaarloosden hoek? Juist omdat die Vereeniging zo weinig deed en doet voor Z.-Limburg, is spreker en met hem vele andere Limburgers nooit lid willen worden er van. Wat kan er gedaan worden voor een der 2 *Acerasterreintjes*? ('t eene is reddeloos verloren)." (Natuurhist. Maandbl. 16 (11):52).

Het verloren gegane terreintje is wellicht het deel bij de oude kalkoven. Sipkes *et al.* schrijven hier in 1921 over dat dit deel erg beschadigd was (*De Lev. Nat.* 25 (7):160) en De Wever schrijft dat (o.a.) de *Wantsenorchis* daar door de aanleg van een weide is

verdwenen (Archief Natuurhist. Museum Maastricht).

Na een felle discussie over de rol en de taak van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland, tracht de voorzitter, Rector Cremers, de gemoederen te sussen en onthult Waage de reeds genomen stappen tot behoud van het gebied en de stellingname van "Natuurmonumenten" in deze zaak: "Onmiddellijk nadat bekend was, dat bedoelde terreinen verloren zouden gaan, heeft hij zich gewend tot de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland. Deze schreef terug en verzocht inlichtingen over bedoelde terreinen (grootte, ligging, prijs, eigenaar(s)). Dankzij de hulp van Dr. de Wever kon spreker alle gewenste inlichtingen geven. De Ver. beantwoordde dit laatste schrijven en spr. zou deze zaak nog niet ter sprake hebben gebracht, indien de heer v. Rummelen er niet over was begonnen. Over deze aangelegenheid wordt nog gecorrespondeerd. Echter wil spr. wel mededeelen dat de Ver. zich principieel op 't standpunt stelt, dat alleen grotere terreinen in aanmerking komen en dat de Ver. niet hier en daar liputterreintjes kan en wil aankopen." (Natuurhist. Maandbl. 16 (11):152).

De secretaris slaagt er zelfs in om de aanwezigen ervan te overtuigen dat "Natuurmonumenten" de aangewezen organisatie is om aankoop te realiseren en niet over te gaan tot de oprichting van een "Limburgsche Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten" zoals tijdens de vergadering herhaaldelijk gesuggereerd werd. Vervolgens draagt de vergadering de secretaris op "alle moeite te doen om te trachten 't Acerasterreintje te doen aankopen door de Ver. tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland".

Een maand later kan Waage medelen dat er een brief is binnengekomen van "Natuurmonumenten". Deze brief "houdt onder meer in, dat het onmogelijk is voor de Ver. tot behoud van Natuurmonumenten 't Acerasterreintje van 1/8 H.A. aan te kopen. Wel verklaart de vereniging zich bereid een bijdrage te schenken, indien een plaatselijke corporatie 't terreintje

ONS 1e NATUURMONUMENT.

In de Bestuursvergadering van 11 Mei i.l. werd besloten over te gaan tot aankoop van 't „Acerasterreintje" in de buurt van Ubagsberg. Dit buitengewoon gunstig gelegen terreintje (4000 m²) bevat een schat van planten, de één al zeldzamer dan de ander, terwijl bovendien en dat is de hoofdreden, waarom 't bestuur tot aankoop overgaat, hier *Aceras anthropophora*, de zeer zeldzame Poppenorchis groeit. 't Is een plicht dit terreintje als natuurmonument te behouden.

De Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland schonk f 200.—. De rest moet bijeen gebracht worden door vrijwillige bijdragen. Nog ontbreekt f 200.—. Helpt ons met groote en kleine giften dit bedrag bijeen brengen. Giften zullen door de Bestuursleden dankbaar worden aanvaard. Nimmer nog deed 't Genootschap een beroep op Uwe goedgeefschheid. Daarom geeft ditmaal vlug en naar draagkracht. 't Gironummer van ons Genootschap is 125366 Maastricht.

Voor het Bestuur,
de Secretaris,
G. H. WAAGE.

Figuur 7. De mededeling over de aankoop van het Acerasterrein (Natuurhist. Maandl. 19 (5): 49).

wil aankopen. 't Schrijven wordt als kennisgeving aangenomen en aan 't Bestuur wordt opgedragen langs andere wegen te geraken tot behoud van 't bewuste plekje." (Natuurhist. Maandbl. 16 (12):171).

Helaas is de correspondentie tussen "Natuurmonumenten" en de heer Waage niet bewaard gebleven, noch bij het Genootschap, noch bij "Natuurmonumenten". Wel blijkt uit een notitie in de archieven van 'Natuurmonumenten dat Prof. Weevers (toenmalig bestuurslid) eind 1927 een onderhoud heeft gehad met Waage. Weevers kenschetst Waage in deze notitie als "in zekeren zin "verbitterd" door allerlei omstandigheden". Interessant is bovendien dat "Natuurmonumenten" vermoedelijk mede op advies van niemand minder dan De Wever heeft afgezien van aankoop van het Acerasterrein! Uit de zojuist genoemde notitie blijkt dat Prof. Weevers ook met De Wever gesproken heeft en dat deze "het Aceras-terrein ook niet een plaats, aangewezen voor behoud, omdat het veel te klein is" vindt.

Waage strijdt echter door. Begin 1928 kan hij medelen "dat waarschijnlijk iemand bereid gevonden zal worden 't Acerasterreintje bij Ubagsberg aan te kopen en dit dan te schenken aan 't Nat. Hist. Genootschap." (Natuurhist. Maandbl. 17 (2):16).

Daarna gaat er een jaar voorbij waarin we niets meer vernemen over het Ace-

rasterrein. Pas in 1930 wordt de berichtgeving hervat. Als eerste in De Limburger Koerier van 8 mei (eerste blad, p 11), waarin in het verslag van de maandelijkse bijeenkomst van het Genootschap is te lezen: "Besloten werd met subsidie van de Vereniging tot bescherming van Natuurmonumenten in Limburg, tot aankoop van een uit botanisch oogpunt belangrijk stukje land onder Ubachsberg, dat anders niet behouden zou blijven."

Uiteraard wordt hieraan ook in het Maandblad vol trots aandacht besteed. Onder de optimistische kop "Ons 1e natuurmonument" laat Waage weten dat het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg tot aankoop van het Acerasterreintje zal overgaan voor een prijs van (omgerekend) 0,10 per m²! (zie figuur 7).

De inzamelingsactie verloopt aanvankelijk voorspoedig. "De belangstelling hiervoor is groot en met genoegen lees ik U 't volgende telegram voor: 'Utrechtsche biologen-excursie gereert 25 gulden voor natuurmonument'", aldus Waage tijdens de jaarvergadering in juni 1930 (Natuurhist. Maandbl. 19 (6):63). "Deze mededeling wordt met applaus begroet. Met den wensch, dat nog vele giften mogen binnenkomen, om, indien noodig meerdere natuurmonumenten aan te kopen (Heimansgroeve, Krijtots) eindigt spr. zijn verlag."

Weer een maand later, in juli, blijkt het volgende "natuurmonument" al te zijn aangemeld: "Weer een noodkreet! Een van de allermooiste orchideeënveldjes van Zuid-Limburg wordt bedreigd. Koopsom f 400,—. Laat 't Genootschap het toch kopen! f 300,— zeggen we jullie toe. Laten jullie mensen f 100,— bijeenbrengen! Zoo luidt een brief aan ons Bestuur", schrijft Waage (Natuurhist. Maandbl. 19 (7):73) om te vervolgen met "Prachtig aangeboden, maar.... 't geld voor 't Acerasterreintje is nog niet eens bij elkaar. Worden wij in onze verwachtingen beschaamd? Waar in andere provincies voor duizenden wordt bijeengebracht, krijgen wij in Limburg dan geen honderden los? Natuurlijk, maar de oproep was alweer vergeten!"

Inmiddels hebben de "de deelnemers

aan de excursie onder leiding van Prof. Dr. de Graaff, door Z.-Limburg" een bijdrage van f 38,— geschonken.

Het duurt weer bijna een jaar voordat het volgende bericht over het Acerasterreintje verschijnt:

"Wat den aankoop van 't Acerasterreintje aangaat, 't volgende: 't Terreintje is thans opgemeten en in kaart gebracht door Ir. v. Schaik, zoodat de notaris, die opdracht heeft 't terrein te koopen, thans alle gegevens bezit", schrijft Waage in zijn jaarverslag (Natuurhist. Maandbl. 20 (6):82). En daarmee valt in het Maandblad tevens definitief het doek over het Acerasterrein.

In de (slechts voor een klein deel bewaard gebleven) archieven uit die tijd komen we het Acerasterrein echter nog enkele keren tegen. In de notulen van de bestuursvergadering van 1 mei 1932 staat vermeld dat bij de wisseling van het penningmeesterschap naar aanleiding van het ingeleverde kasboek "nog inlichtingen moeten worden verstrekt" over de post "Acerasterrein f 112,50". Of het inkomen of uitgaven betreft is niet te achterhalen. Het doek is definitief gevallen.

Naar de afloop van deze poging om "te waken tegen de uitroeiing van zeldzame planten" kunnen we slechts gissen. De oplettende lezer zal hierbij opmerken dat De Wever (hiervoor geciteerd) in zijn beschrijving van het terrein in de verleden tijd schreef en daardoor wellicht vermoeden hoe het de Poppenorchis uiteindelijk is vergaan.

Merkwaardig is echter dat De Wever toch een paar zinnen aan de pogingen van het Genootschap om het terrein te (laten) kopen wijdt en deze als volgt beëindigt: "In 1930 definitief aangekocht. Het kleine zuidelijke dal v/h terrein." De Wever baseert zich hierbij klaarblijkelijk op de mededeling in het Maandblad van mei 1930 (zie figuur 7), want uit bovenstaande moge duidelijk zijn dat in 1932 de zaak nog steeds niet rond was.

Wij moeten u echter definitief de illusie ontnemen dat het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg toch eigenaar zou zijn (geweest) van dit voor-

malig botanisch paradijs. Bij het kadaster is het Genootschap nooit geregistreerd geweest als eigenaar of (erf-) pachter van welk terrein in Limburg dan ook.

Wat is er dan wel met het Acerasterrein gebeurd?

Reeds De Wever schreef over de nivellering en het "omgraven" van "deze dorre grasvlakten" om ze "in weide te veranderen, zoowel van de Daels-hoeve als van de Keversberghoeve uit". De toenmalige voorzitter van afdeling Amsterdam van de (nu Koninklijke) Nederlandsche Natuurhistorische Vereeniging, de heer Dorsman, schreef in 1929 in een brief aan het Bestuur van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland: "Naar men mij heeft medegedeeld, loopt bv. het poppenorchisterrein bij den Ubachsberg groot gevaar, beplant te worden met hakhout, terwijl dit terrein met geringe kosten gered zou kunnen worden".

Het laatste bericht in de archieven van het Genootschap over het Acerasterrein dateert van 2 februari 1949. In de notulen van de bestuursvergadering van die datum lezen we: "De onverdeelde boedel, waarvan het deel uitmaakt, schijnt intussen verdeeld te zijn.

Grégoire schrijft in 1961 over de Putberg: "Ofschoon ik meermalen heb geconstateerd, dat er knollen waren uitgegraven, lijkt het mij, dat vooral kunstmest hier de hoofdoorzaak is. In 1960 hebben wij het terrein zorgvuldig afgezocht, doch geen enkele orchidee meer kunnen vinden. Geruime tijd geleden (± 15 jaar) was er in de laaggeleden delen ervan ook nog de Grote Muggenorchis (*Gymnadenia conopsea* R. Br.) te vinden. Deze verdween het eerst. (Natuurhist. Maandbl. 50 (3-4): 41.

Sinds 1958 zijn zijn grote delen van de Putberg uiteindelijk door het Staatsbosbeheer aangekocht. *Aceras* was toen al verdwenen....

De Bemelerberg

Veel leden van het Genootschap zullen verbaasd zijn de Bemelerberg aan te treffen in dit opstel over pogingen die het Genootschap heeft ondernomen om natuurreservaten in eigenendom of in pacht te verkrijgen. In het Natuurhistorisch Maandblad is hierin tegenstelling tot de hiervoor besproken terreinen niets over gepubliceerd, terwijl de acties aanvankelijk tot een positief resultaat leidden.

Het eerste (en binnen het Genootschap enige bericht) over de bemoeienissen van het Genootschap met de Bemelerberg is te vinden in de door Waage gemaakte notulen van de bestuursvergadering van 13 februari 1938. Daar komen we het volgende kort en bondig geformuleerde besluit tegen: "De heer Beckers wordt gemachtigd voor f 1,— namens het Genootschap te deelen in de eventuele pachtkosten van een deel der helling met rotsingangen te Bemelen, (groeiplaats van *Teucrium montanum*), met het Limb. Landsch. en de Ned. Bot. Ver." (fig. 8 en 9).

Toch moet hier uitgebreid en langdurig overleg aan vooraf zijn gegaan. Zo heeft het gemeentebestuur van Bemelen volgens raadsbesluit van 14 januari 1938 de toenmalige burgemeester, Martin Hermens, al gemachtigd een pachtovereenkomst aan te gaan voor het "terrein (...) gelegen in de gemeente Bemelen, kadastraal bekend in Sectie A no 424, Sectie B nummer 17 en genaamd Strooberg." Ook moet er uitvoerig overleg geweest zijn tussen het Genootschap, de Stichting het Limburgs Landschap en de (nu Koninklijke) Nederlandse Botanische Vereeniging. Laatstgenoemde heeft bijvoorbeeld in haar begroting voor 1938 (die toch in 1937 moet zijn vastgesteld) al een bedrag van f 40,— uit het Kok Ankersmit-Fonds gereserveerd voor het "terrein Bemelen" (Nederl. Kruidk. Arch. 48:63). Mogelijk is het overleg tussen de drie genoemde verenigingen en de gemeente Bemelen enigszins kort gesloten doordat de heer Beckers bestuursfuncties vervulde in alle drie de verenigingen.

Figuur 8. De enige (in 1922 ontdekte) groeiplaats van de Berggamber in Nederland, de Bemelerberg, anno 1931. Fotoarchief De Wever, Natuurhist. Museum Maastricht.

Figuur 9. Berggamber op de Bemelerberg, 1 augustus 1931. Foto-archief De Wever, Natuurhist. Museum Maastricht.

In het jaarverslag over 1938 van "de Botanische" (zoals de vereniging gemakshalve vaak genoemd werd en nog wordt) schrijft M.J. Sierks dan ook "in samenwerking met het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg en met het Limburgsch Landschap werd een hellend terrein te Bemelen gepacht, teneinde "zekerheid" te hebben dat dit terrein niet beschadigd zou worden." (Ned. Kruidk. Arch. 49:3). Ook Jan G. Sloff, secretaris van de Commissie voor de bescherming van de wilde flora van "de Botanische" schrijft over het behaalde succes van de gezamenlijke inspanning: "Daarnaast kwam dan de helling van de Bemelerberg als eerste botanisch natuur-reservaat in Zld.-Limburg, onze voortdurende aandacht vragen. Na schier eindeloze besprekingen en correspondenties hebben onze medeleden Dr. H.J. Beckers en Dr. J. Heimans, ter zijde gestaan door Ir. D.C. van Schaik, het zover weten te brengen, dat dit terrein van de gemeente Bemelen gepacht kon worden." (Nederl. Kruidk. Arch. 49:58). Prof. Heimans beschrijft in een bijlage bij dit verslag de grote floristische en vegetatiekundige waarde van het pas door pacht verworven gebied (Nederl.

Kruidk. Arch. 49:59: 63). Het eerste natuurreservaat* in Zuid-Limburg was een feit! Maar Heimans besloot zijn in december 1938 geschreven opstel met de volgende waarschuwing: "Met het pachten van het terrein is het ongeschonden voortbestaan nog lang niet afdoende verzekerd. De pacht kan steeds worden opgezegd, maar we hebben een opzegtermijn van een jaar bedongen en zijn daardoor enigszins gevrijwaard tegen onverwachte ingrijpende veranderingen en onherroepelijke beslissingen, die het terrein voor mergel-exploitatie of iets anders zouden kunnen bestemmen". Voorlopig was de poging om te "waken tegen de uitroeiing van nuttige dieren en zeldzame planten" geslaagd. Ook de kosten vielen reuze mee: f 40,— per jaar waarvan "de Botanische" f 34,—, de Stichting Het Limburgs Landschap f 5,— en het Genootschap f 1,— voor hun rekening zouden nemen.

De vreugde was echter van korte duur. Nog in dezelfde aflevering van het Kruidkundig Archief is een als "voorjaar 1939" gedateerd naschrift opgenomen: "Kort nadat bovenstaand verslag was uitgebracht moesten wij tot onze ontsteltenis ervaren, dat het gemeentebestuur van Bemelen de

pachtovereenkomst abusievelijk had overtreden, door een van de grotten op het door ons gepachte terrein voor champignonkwekerij af te staan. In de omgeving van die grot, ook door de er heen gelegde weg is de vegetatie reeds thans zeer geschonden. Tenslotte heeft het Gemeentebestuur ons de gehele pacht opgezegd (tegen Maart 1940). Nog geven wij de pogingen tot redding niet op en trachten nog verder te onderhandelen over bescherming, al is het maar van een kleiner gedeelte van het terrein." (Nederl. Kruidk. Arch. 49:63-64).

De gemeente Bemelen hield echter voet bij stuk: "Het aanbod van de Ned. Botanische Vereniging, om een deel van het terrein van de gemeente te koopen, is tenslotte ook van de hand gewezen, zoodat onze rechten met 1 Maart 1940 aflopen", schrijft Heimans in januari 1940 (Ned. Kruidk. Arch. 50:5). En daarmee was het enige natuurreservaat in Zuid-Limburg dat tenslotte verkregen was, alweer geschiedenis geworden. "Wij kunnen nu alleen nog maar hopen, dat het mee zal vallen met de verdere vervuiling en vernietiging van het terrein. Maar wij vrezen het ergste.", aldus Sloff op 31 december 1939 (Ned.

Kruidk. Arch. 50:67), die daar een jaar later aan toe voegt: "Hoe het sindsdien met het terrein gesteld is weten wij niet. De tijdovende treinverbindingen maakten het ons onmogelijk de tegenwoordige stand van zaken op te nemen." (Ned. Kruidk. Arch. 51:47).

De afloop kennen we inmiddels allemaal. De Stichting Het Limburgs Landschap is uiteindelijk eigenaar van de Bemelerberg geworden en na een aanvankelijke verwaarlozing door gebrek aan kennis over het te voeren beheer is het terrein nu weer een reservaat van grote allure geworden (Publ. Natuurhist. Gen. Limb. XXXIV (1-5): 1-92).

Enigszins voorbarig -zo bleek later pas- werd in het Jaarverslag van den eersten secretaris over 1941 door A.H.W. van Herk de volgende passage aan de Bemelerberg gewijd: "De helling bij Bemelen voor welks bescherming wij sedert jaren veel moeite hebben gedaan, is thans gekocht door de Stichting Het Limburgs Landschap. Moge deze aankoop strekken tot ongerepte instandhouding van de interessante flora!" (Ned. Kruidk. Arch. 52:9).

Van Herk juichte te vroeg. In een met "October 1942" gedateerd rondschriven doet het Dagelijks Bestuur der Stichting het Limburgsch Landschap nog een beroep op velen om door giften de benodigde aankoopssom ("een bedrag van enkele duizenden guldens, waarvan een belangrijk deel door subsidies van Overheidswege zal worden gedekt") bijeen te brengen. Van Herk komt hier uiteraard in zijn volgende jaarverslag op terug en kan dan na het rechtzetten van zijn vergissing meedelen "dat de aankoop heeft plaats gehad, zoodat gehoopt mag worden dat dit terrein behouden blijft." (Ned. Kruidk. Arch. 53:4). Ook

Sloff hoopt "dat aan dit terrein nu verder de onaangename wederwaardigheden bespaard zullen blijven, zoals die, welke het in de tijd van ons beheer moest ondergaan." (Ned. Kruidk. Arch. 53:18).

De hoop van velen, zoals verwoord door Van Herk en Sloff, is gelukkig niet ijdel gebleken. "Ons eerste natuurmonument" bleek twaalf jaar na de enthousiaste mededeling van Waage over het Acerasterrein (zie fig. 7) uiteindelijk De Bemelerberg te zijn geworden. En "ons" blijkt nu te staan voor allen die willen "waken tegen de uitroeiing van nuttige dieren en zeldzame planten".

Alweer een natuurmonument bedreigd

"Alweer een natuurmonument bedreigd" schreef Rector Cremers toen het Genootschap amper 4 jaar oud was. Helaas moeten we nu, 71 jaar later, constateren dat deze verzuchting nog steeds kan worden geslaakt en wellicht zullen velen zich nog met Van Rummelen afvragen "Waarom zitten wij hier in den verwaarloosden hoek?".

"'t Stuk veen tusschen Schinveld en Gangelt", de laatste groeiplaatsen van de Zomerschroeforchis en het Acerasterrein zijn ondanks de bemoeienissen van het Genootschap verloren gegaan. Alleen daar waar aanvankelijk alle krachten gebundeld werden is inderdaad een terrein (uiteindelijk door de Stichting Het Limburgs Landschap) in eigendom verworven, nadat het Genootschap eerst (mede-)pachter is geweest.

In deze bijdrage naar aanleiding van het 75 jarig jubileum van het Genootschap is slechts één weg beschreven die de vereniging bewandeld heeft in haar pogingen om "te waken tegen de uitroeiing van nuttige dieren en zeldzame planten". Talloos zijn echter de andere wegen die het Genootschap bewandeld heeft en haast niet te beschrijven is de inzet van al diegenen die de strijd voor het behoud van natuurgebieden in Limburg zijn aangegaan. Wellicht wordt hier in een volgende bijdrage nog eens op ingegaan.

Het Genootschap zal het "waken tegen de uitroeiing van nuttige dieren en zeldzame planten", dat na enkele statutenwijzigingen in de loop van 75 jaar wat moderner is geformuleerd, binnenkort vermoedelijk ook als middel om haar doel te breken verlaten. In de nog aan de leden voor te leggen vernieuwde statuten is het "waken" een expliciet geformuleerde doelstelling geworden: "De vereniging stelt zich ten doel de beoefening van de biologische en geologische wetenschappen te bevorderen alsmede natuurwetenschappelijke en cultuurhistorische waarden te beschermen".

Dankwoord

De heren E. Blink (Gronsveld), H. Piek (Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten in Nederland, 's-Graveland), F.S. van Westreenen (Staatsbosbeheer, Roermond) en C. Sipkes (Oostvoorne) verschaften waardevolle informatie of verifieerden onze conclusies. Mevr. M.J. Baars gaf waardevolle adviezen bij het eerste manuscript.

* De op geologische gronden in 1936 als "monument" benoemde Heimansgroeve bij Epen wordt hier buiten beschouwing gelaten.